

دانشگاه آزاد اسلامی
مرکز بین الملل بندر انزلی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
گرایش : حقوق خصوصی

عنوان:

نقش عدالت و انصاف در تکمیل و تفسیر قرارداد

استاد راهنما :

دکتر محمود کهنی

پژوهشگر :

پیمان مجیبی

تابستان ۱۳۹۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر

... است برکلم قالو.....؛

سپاس و ستایش خداوندی را سزااست، که ما را شایسته آن گردانید تا از ساکنان اران احسان اوباشیم.

باتقدیر و تشکر شایسته از اساتید فرهیخته و کراتقدیرم؛

... که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از بیچ گلی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و همواره روشنائی، بخش مسیر علم و معرفتم بودند.

سپاس از استاد وارسته و فرزند جناب آقای دکتر کهنی؛

... به دلیل یاریها و راهنماییهای بی چشمداشت ایشان که بسیاری از سختیها را برایم آسانتر نمودند و همواره آسمان صبر و دشت علمشان فراراه تلاشم بوده است.

سپاس از همه دوستان عزیز، بھکاران بزرگوار و همه راهنمایان راه پر از نشیب و فرازم؛

... که یاورم برای رسیدن به قله هدف هستند و در این مسیر از بیچ کوششی دریغ نمی نمایند و دستانشان برای فشرودن دستانم همیشه گرم و صمیمی است.

امیدوارم قادر به درک زیباهای وجودتان باشم.

ماحصل آموخته هایم را تقدیم می کنم به آنان که ممر آسمانی شان آرام بخش آلام زمینی ام است

تقدیم به:

همسرم، اسطوره زندگیم، پناه محبتگیم و امید بودنم.

و تقدیم به

آمان که ناتوان شد تا من به توانایی برسم...

مویشتان سپید شد تا من رو سفید شوم...

و عاشقانه سوختند تا که ما بخش وجودم و رو همگرا هم باشند...

- ۱۰ ..... چکیده
- ۱۱ ..... مقدمه :
- ۱۱ ..... بیان مسئله
- ۱۲ ..... - سوالهای پژوهش
- ۱۲ ..... - فرضیه های پژوهش
- ۱۳ ..... - پیشینه پژوهش :
- ۱۵ ..... اهداف پژوهش
- ۱۵ ..... جنبه نو آوری
- ۱۵ ..... - روش تحقیق
- ۱۵ ..... - ساختار پژوهش

فصل اول: کلیات

- ۱-۱ : مفهوم عقد و قرارداد و تفسیر قرار داد ۱۷
- ۱-۱-۱ : قرار داد و انواع آن ۱۸
- ۱-۱-۱-۱ : مفهوم عقد و انواع آن ۱۸
- ۱-۱-۱-۱-۱ : عقد معین (با نام) ۱۹
- ۱-۱-۱-۱-۲ : عقد نامعین ۱۹
- ۲-۱-۱-۱ : مفهوم قرارداد ۲۰
- ۱-۲-۱-۱-۱ : مبنای تفسیر قرارداد ۲۰
- ۲-۲-۱-۱-۱ : لزوم تفسیر قرارداد ۲۱
- ۲-۱-۱ : شرایط اساسی صحت عقد ۲۲
- ۱-۲-۱-۱ : قصد و رضای طرفین ۲۲
- ۲-۲-۱-۱ : اهلیت طرفین ۲۲
- ۳-۲-۱-۱ : موضوع مورد معامله ۲۳

- ۱-۱-۲-۴ : مشروعیّت جهت معامله ۲۳
- ۱-۱-۳ : حدود تفسیر قرارداد ۲۴
- ۱-۱-۳-۱ : تمییز تفسیر قرارداد از توصیف قرارداد ۲۴
- ۱-۱-۳-۲ : تمییز تفسیر قرارداد از تعدیل قرارداد ۲۵
- ۱-۱-۳-۳ : تمییز تفسیر قرارداد از اثبات قرارداد ۲۷
- ۱-۱-۳-۴ : تمییز تفسیر قرارداد از تغییر قرارداد ۲۸
- ۱-۲ : عوامل تکمیل کننده قرارداد ۲۸
- ۱-۲-۱ : عرف ۲۹
- ۱-۲-۲-۱ : مفهوم لغوی عرف ۲۹
- ۱-۲-۲-۲ : مفهوم اصطلاحی عرف ۳۰
- ۱-۲-۲-۳ : ارکان عرف ۳۰
- ۱-۲-۲-۳-۱ : عنصر مادی عرف ۳۱
- ۱-۲-۲-۳-۲ : عنصر روانی عرف ۳۲
- ۱-۲-۲-۳-۳ : اقسام عرف ۳۲
- ۱-۲-۲ : قانون ۳۳
- ۱-۲-۲-۱ : قانون امری ۳۳
- ۱-۲-۲-۲ : قانون تکمیلی ۳۳
- ۱-۲-۳ : انصاف ۳۴
- ۱-۲-۴ : انصاف و کاربرد عملی آن در تفسیر قراردادها ۳۴

فصل دوم: شرایط تکمیل قرارداد

- ۱-۲ : شرایط اصلی، فرعی و موانع تکمیل قرارداد ۳۹
- ۱-۱-۲ : شرایط اصلی تکمیل قرارداد ۴۰
- ۱-۱-۱-۲ : انعقاد یک قرار داد معتبر و قانونی ۴۰
- ۱-۱-۲-۲ : عدم تعیین حقوقی در قرارداد ۴۲
- ۱-۱-۳-۱-۲ : عدم احراز قصد مشترک طرفین ۴۳

- ۲-۱-۲ : شرایط فرعی تکمیل قرارداد..... ۴۳
- ۲-۲-۱-۲ : ناقص بودن قرارداد..... ۴۳
- ۲-۲-۱-۲ : سکوت دو طرف قرار داد در برابر قوانین تکمیلی..... ۴۵
- ۲-۲-۱-۲ : سکوت دو طرف قرارداد در برابر عرف..... ۴۷
- ۲-۳-۱-۲ : ضرورت‌های اجتماعی..... ۴۷
- ۲-۳-۲-۱-۲ : رعایت حسن نیت..... ۴۷
- ۲-۳-۲-۱-۲ : برهم خوردن تعادل اقتصادی طرفین..... ۴۷
- ۲-۳-۱-۲ : شرایطی که مانع از تکمیل قرارداد می شود..... ۴۷
- ۲-۳-۱-۲ : تحریف شدن قرارداد در موقع تکمیل آن..... ۴۸
- ۲-۳-۱-۲ : عدم توصیف صحیح از قرارداد..... ۴۸
- ۲-۳-۱-۲ : امکان احراز قصد مشترک طرفین در صورت انجام قرارداد..... ۴۹
- ۲-۳-۱-۲ : تکمیل قرارداد با وجود شرط خلاف مقتضای عقد..... ۴۹
- ۲-۳-۱-۲ : شرط خلاف مقتضای عقد..... ۴۹
- ۲-۳-۱-۲ : شرط خلاف مقتضای اطلاق عقد..... ۵۰
- ۲-۱-۲ : تکمیل قرارداد..... ۵۰
- ۲-۴-۱-۲ : تکمیل قرارداد به وسیله مقررات قانونی..... ۵۱
- ۲-۴-۱-۲ : قوانین تکمیلی و تفسیری..... ۵۲
- ۲-۴-۱-۲ : قوانین تفسیری..... ۵۲
- ۲-۴-۱-۲ : قوانین تکمیلی محض..... ۵۲
- ۲-۴-۱-۲ : نحوه تشخیص قوانین امری از قوانین تکمیلی..... ۵۳
- ۲-۲ : نقش عدالت در تکمیل قراردادها..... ۵۳
- ۲-۲-۱ : مفهوم عدالت و انواع آن..... ۵۵
- ۲-۲-۱-۲ : مفهوم عدالت..... ۵۶
- ۲-۲-۱-۲ : انواع عدالت..... ۵۷
- ۲-۲-۱-۲ : عدالت کلی و جزئی..... ۵۷

- ۵۸ ..... ۲-۲-۱-۲-۲: توزیعی و تعویضی
- ۵۹ ..... ۳-۲-۱-۲-۲: عدالت صوری و ماهوی
- ۶۰ ..... ۴-۲-۱-۲-۲: گسترش عدالت و انواع آن در حقوق
- ۶۰ ..... ۲-۲-۲: انصاف در تکمیل قرارداد
- ۶۱ ..... ۱-۲-۲-۲: نفوذ انصاف در قوانین
- ۶۲ ..... ۲-۲-۲-۲: انصاف در اندیشه های حقوقی
- ۶۳ ..... ۳-۲-۲-۲: تفکیک عدالت از انصاف
- ۶۳ ..... ۴-۲-۲-۲: تفاوتها و شباهتهای عدالت و انصاف

فصل سوم: بررسی نقش عدالت و انصاف در قرارداد

- ۶۶ ..... ۱-۳: جایگاه عدالت در تفسیر قرارداد
- ۶۶ ..... ۱-۱-۳: مفهوم و نقش عدالت در حقوق موضوعه
- ۶۶ ..... ۱-۱-۱-۳: مفهوم عدالت
- ۶۷ ..... ۲-۱-۱-۳: ماهیت اصل عدل و انصاف
- ۶۷ ..... ۳-۱-۱-۳: شرایط توسل به اصل انصاف و اصول عدل و انصاف
- ۶۸ ..... ۲-۱-۳: نقش عدالت و انصاف در حقوق
- ۶۸ ..... ۱-۲-۱-۳: وضعیت انصاف در حقوق مدنی
- ۶۹ ..... ۱-۱-۲-۱-۳: انصاف در رسیدگی به دعاوی در داگاه های عمومی
- ۶۹ ..... ۲-۱-۲-۱-۳: نقش خانه انصاف در رسیدگی به دعاوی مدنی
- ۷۰ ..... ۳-۱-۳: مقتضیات عدالت و انصاف و عرف و عادت محل
- ۷۱ ..... ۲-۳: جایگاه انصاف در تفسیر قرارداد
- ۷۲ ..... ۱-۲-۳: تاریخچه مختصری از اجرای اصل انصاف
- ۷۵ ..... ۲-۲-۳: نقش انصاف و حسن نیت در تفسیر و تکمیل قرارداد
- ۷۶ ..... ۳-۲-۳: نقش انصاف در حقوق موضوعه ایران
- ۸۰ ..... ۴-۲-۳: جایگاه انصاف در داوری بین الملل

۸۱	.....۳-۲-۴-۱ : انصاف به عنوان منبعی از حقوق بین الملل
۸۲	.....۳-۲-۴-۲ : بررسی انصاف در معاهدات بین الملل
۸۳	.....۳-۲-۴-۴ : نقش انصاف در کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲
۸۴	..... نتیجه گیری:
۸۷	..... فهرست

چکیده

برای تعیین مفاد قرارداد و حلّ اختلاف دو طرف، در مرحله اجرای تعهدات ناشی از عقد، قاضی ناچار به تفسیر قرارداد است. این تفسیر باید به شیوه علمی و قابل نظارت صورت گیرد و روح نظام قراردادی حاکم بر آن باشد. بی شک هدف از انعقاد هر قرارداد، اجرای مفاد آن و التزام به آثار ناشی از قرارداد می باشد. برای این که قرارداد در مسیر اجرای خود به مانعی برخورد نکند، باید طرفین، نزاع و اختلافی در مورد شرایط اعتبار، عبارات قراردادی و نحوه اجرای آن نداشته باشند. نیاز به بحث از تفسیر قراردادها نیز، آنگاه ضروری و اساسی جلوه می کند، که خللی در اجرای مفاد قرارداد و اثر بخشی در رابطه فردی و اجتماعی طرفین ایجاد شود. بنابراین در قراردادهایی که نیاز به تفسیر، در آنها الزامی است، مانند قراردادهایی که دارای اجمال؛ ابهام؛ سکوت یا تعارض نصّ در مرحله اجرا دارند، قاضی به عنوان مسئول و مکلف در حلّ و فصل دعوا می بایست به تمامی ابزارها و وسایل تفسیر قراردادها توجه نماید زیرا تا زمانی که این گونه قراردادها تفسیر نگردند رسیدن به راه حلّی برای فصل خصومت منتفی است. پس قاضی چاره ای جز تفسیر چنین قراردادهایی ندارد. هدف از تکمیل قرارداد رفع عدم تعین حقوقی از قرارداد، حتی در موارد سکوت متعاقبین و یا مقررات قانونی ناظر بر موضوع مورد ابهام در قرارداد است که حسب مورد راهنمای قاضی در رفع ابهامات قرارداد خواهد بود. از دیدگاه ترافعی، قرارداد مجموعه ای از شرایطی است، که دو طرف به هنگام تراضی در مقام صلح و آشتی هستند. ولی، در مقام اجرا همانند دو مخاصم عمل می کنند. هر یک از طرفین تمایل دارد که مفاد قرارداد را به نفع خود تفسیر و تعبیر نماید که در این صورت به علت بروز اختلاف راهی جز رجوع به محکمه برای رفع اختلاف پیدا نمی کنند و دادگاه را به عنوان مرجع مهمّ رسیدگی برای اجرای مفاد قرارداد صالح می دانند. در این میان است که نقش قاضی در قرارداد جلوه گر شده و در صورت مبهم بودن و یا در صورت عدم احراز عوامل داخلی تفسیر، با توسلّ به عوامل خارجی تکمیل کننده از قبیل عرف و عادت و قانون، همچنین با رعایت عدل و انصاف و حسن نیت در قراردادهای ورود نموده و در مقام تکمیل قرارداد بر خواهد آمد. در واقع می توان گفت مقام و مرجع خاصی به جز دادرس در قوانین موضوعه و عرف متداول جهت رفع خصومت پیش بینی نگردیده است.

واژگان کلیدی: تفسیر قرارداد، دادرس، عدالت، انصاف، تکمیل قرارداد

مقدمه :

از جمله حقوق و آزادی های فردی این است که، اشخاص می توانند قرارداد های گوناگونی را بر اساس اصل حاکمیت اراده مطابق با (ماده ۱۰ قانون مدنی) منعقد نمایند و همچنین می توانند طرف قراردادشان را خود انتخاب کنند اما باید این مساله را در نظر گرفت که آزادی قراردادی مانند هر آزادی دیگر با محدودیت هایی مواجه است. که این محدودیت ها بر اساس مقتضیات زمان و مکان همیشه به یک شکل جلوه گر نخواهد شد. انعقاد قرارداد علاوه بر حق بودن امروزه این نقش بزرگ را ایفا می نماید که بدون آن زندگی اجتماعی انسانها مختل می گردد به این دلیل که امروزه برای انجام هر عملی نیاز به انعقاد قرارداد داریم. بی شک هدف از انعقاد هر قرارداد، اجرای مفاد آن و التزام به آثار ناشی از قرارداد می باشد. برای این که قرارداد در مسیر اجرای خود به مانعی برخورد نکند، باید طرفین، نزاع و اختلافی در مورد شرایط اعتبار، عبارات قراردادی ونحوه اجرای آن نداشته باشند. نیاز به بحث از تفسیر قراردادها نیز آنگاه ضروری و اساسی جلوه میکند که خللی در اجرای مفاد قرارداد و اثربخشی آن در رابطه فردی و اجتماعی طرفین ایجاد شود. تفسیر قرارداد در حقوق کشورهای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. در نظام حقوقی کامن لا، این مبحث در کتب مربوط به قراردادها و تعهدات تحت عناوین "Interpretation" و "Construction" بحث شده است با مطالعه در نظام حقوقی کامن لا، در می یابیم که این نظام با تبیین مفهوم تفسیر و تعیین محدوده آن و با یاری جستن از ابزارهای تفسیری داخلی در پی کشف قصد طرفین و روشن ساختن مفاد قرارداد در صورت عدم احراز قصد طرفین با استفاده از عوامل خارجی که در مسیر تکمیل قرارداد است قرار می گیرد.

بیان مسئله

بعد از انعقاد قرارداد در مرحله اجرای آن ممکن است میان طرفین قرارداد در تعیین مفاد قرارداد و نحوه اجرای آن اختلافی پیش آید. امروزه بروز اختلاف در قرارداد ها معمول شده است. حال آنکه طرفین با برداشتهای مختلفی که از قرارداد دارند در واقع با اختلافی که در این زمینه پیدا کرده اند گو اینکه مدعی هستند که قرارداد مبهم و یا ناقص است و جهت رفع این مشکل در صدد رفع اختلاف می باشند. که در این میان به عنوان رفع تنازع بین طرفین توسط عناصر خارجی برای تکمیل قرارداد یک سری ابزار هایی در اختیار محاکم برای رفع ابهام از الفاظ و عبارات تجلی پیدا می کند.

قاضی این مسائل حاصله در اجرای قرارداد را به ۲ صورت تفسیر قرارداد و تکمیل قرارداد حلّ می کند. در تفسیر قراردادها آنچه اهمّیت دارد این است که قرارداد باید به چه نحوی تفسیر شود تا به حقیقت نزدیکتر باشد. از آنجایی که قرارداد محصول اختیار و اراده طرفین آن می باشد، لذا پس از انعقاد باید مطابق خواست طرفین مورد تفسیر واقع شود که در این راه سلسله ابزارهایی در اختیار قاضی قرارداد که از طریق آنها به تفسیر قرارداد می پردازد.

حالت دیگری که قاضی می تواند در قرارداد منعقدۀ مداخله کند تکمیل قرارداد می باشد و آن مخصوص زمانی است که طرفین با مسائلی مواجه می شوند که در عقد ذکر نشده و اجرای قرارداد را با مشکلّ مواجه می کند. در تکمیل قراردادها ممکن است که چنانکه باید و شاید به قصد مشترک طرفین توجّه نشود و این نگرانی برای طرفین عقد ایجاد می شود که به کاری ناخواسته ملتزم شوند و عقد از هدفی که برای رسیدن به آن ایجاد شده است دور افتد. اما برای رفع این نگرانی ابزارهایی چون انصاف و حسن نیت در اختیار قاضی قرار می گیرد و قرارداد تکمیل گردد.

- سوالات پژوهش

- ۱- مهمترین نقش عدالت و انصاف در تفسیر قرارداد چیست؟
- ۲- نقش عدالت و انصاف در تکمیل قرارداد چیست؟
- ۳- قاضی در تکمیل قرارداد چه نقشی دارد؟
- ۴- چنانچه قصد طرفین، در انعقاد عقد احراز نشود تکمیل قرارداد توسط قاضی به چه نحوی انجام می پذیرد؟

- فرضیه های پژوهش

- ۱- برای تعیین مفاد قرارداد و حلّ اختلاف طرفین در اجرای تعهدات قراردادی قاضی ناچار به تفسیر قرارداد است.
- ۲- رفع عدم تعریف حقوقی از قرارداد حتی در موارد سکوت متعاقدين و یا مقررات قانونی تفسیر قرارداد سبب رفع ابهام از قرارداد در مرحله تشکیل قرارداد است.

۳- قاضی وقتی می تواند در قرارداد منعقدۀ مداخله کند که برای تکمیل قرارداد بوده و آن زمانی است که طرفین با مسائلی مواجه می شوند که در عقد ذکر نشده و اجرای قرارداد را با مشکل مواجه می کند.

۴- قاضی با نزدیک کردن مفاد قرارداد به یکی از عقود معین، قرارداد را توصیف می نماید.

- پیشینه پژوهش :

در خصوص پیشینه پژوهش با فحوص و جستجو یک مورد پایان نامه و چهار مورد مقاله ی مشابه با پژوهش انجام شده یافت گردید با عناوین و مشخصات زیر :

"اصل حسن نیت در قراردادها"، مرضیه نیک پور، دکتر ایوب احمدی، دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه تهران

چکیده این پایان نامه :

حسن نیت گرچه در اندیشه اخلاقی بشر، قدمت زیادی دارد اما آیا می توان این حسن اخلاقی را به سطح یک ضرورت حقوقی رساند؟ کشورهای دارای حقوق نوشته به دلیل ضرورت و عدالت به آن روی آورده اند و کشورهای دارای حقوق عرفی به استناد نقض اصل حاکمیت اراده و تضعیف اصل حتمیت قرارداد از آن روی برتافته اند. تعارض این دو گروه به هنگام تدوین کنوانسیون بیع بین المللی کالا به اوج رسید، اما سرانجام با تصویب مواد ۱-۷ و پذیرش حسن نیت به عنوان عنصر لازم برای تفسیر کنوانسیون، نوعی سازش ایجاد شد و این دو گروه به هم نزدیکتر شده اند. اما همچنان در مفهوم، مبانی و قلمروی آن بحث هایی زیادی مطرح شده است. این پژوهش، به بررسی این ابهامات پرداخته و به جایگاه حسن نیت در فقه امامیه را بررسی نموده و از این طریق به خلاء موجود در قانون ایران پرداخته..

و چهار مورد مقاله :

۱- تفسیر نظریه عدالت معاوضی در قلمرو قراردادها، سید پدram خندانی، محمدخاکباز، مجله مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۵، شماره ۸، بهار و تابستان ۹۲

چکیده مقاله: عدالت معاوضی در دیدگاه فلسفه حقوق، به معنی ارائه میزان دقیق حقوق هر کس است و بدون دخالت اشخاص حاصل می گردد و عدالت توزیعی به تقسیم ثروت توسط دولت می پردازد. نظریه عدالت معاوضی از دیدگاهی کاربردی تر، به معنای ضرورت موازنه حقوق طرفین در عقد معاوضی است و چنان چه این موازنه مخدوش گردد باید به

وسيله ساير اصول حقوقی جبران گردد. این نظریه در حقوق ایران با استناد به قاعده تلف مبیع قبل از قبض و خیارات قانونی، قابل پذیرش است.

۲- سهم عدالت در تفسیر قانون، دکتر ناصر کاتوزیان، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۷۲، تابستان ۸۵

چکیده: اگر هدف حقوقدان به اطاعت محض از قانون محدود شود، کار ساده ای است. اطاعت از قانون به وسیله ی ژاندارمری، نیروهای انتظامی و نظامیان خیلی بهتر از حقوقدانان انجام می شود ولی، آنچه که به حقوق شرافت می بخشد، هنر حقوقدانان در زمینه ای است که از قواعد، مرکب راهواری جهت رسیدن به عدالت بسازد.

۳- شیوه های تفسیر قرارداد در نظام حقوقی ایران و انگلیس، بابک بابازاده، حمید رضا علوی یزدی، مجله پژوهش حقوق عمومی، شماره ۲۹، تابستان ۸۹

چکیده: تفسیر قرارداد به عنوان یکی از موضوعات مهم حقوق قراردادها، در شعبه حقوق خصوصی، در نظام های حقوقی مختلف همواره اهمیت خاصی دارد. اهمیت این موضوع در زمینه اجرای تعهدات قراردادی، بر همگان آشکار است. با تحقیق در نظام های حقوقی همانند انگلستان و فرانسه، مشخص می شود که نظام تقنینی و قضائی همواره در جهت وضع و تکمیل قوانین مربوط به تفسیر قرارداد گام های جدیدی برداشته و از موانع عملی اجرای قراردادها در روابط خصوصی اشخاص کاسته است. بررسی این موضوع در حقوق ایران و نگرش به قوانین، به خصوص قوانین مدنی، بیان کننده آن است که بحث مربوط به تفسیر قرارداد از منظر واضعان دور مانده و صرفاً به ذکر مصادیقی پراکنده در ضمن بحث در مورد متون قراردادی بسنده شده است.

۴- تفسیر قراردادها، توفیق عرفانی، مجله کانون، شماره ۷۳، مهر ۸۶

چکیده: نمونه ای از حسن نیت را در مواد ۲۶۳ و ۶۸۰ قانون مدنی می توان دید. در عقد فضولی اگر متعامل جاهل باشد (یعنی حسن نیت داشته باشد) علی الأطلاق حق دارد. (در منقول و غیر منقول) پس از رد مال، به مالک و ستاندن غرامت به بایع فضولی مراجعه کند و ثمن و غرامت را بگیرد اما اگر جاهل نباشد، یعنی حسن نیت نداشته باشد. فقط حق دارد که پس از دادن ثمن و غرامت به مالک، از بایع فضولی ثمن خود را دریافت نماید و غرامت را نمی تواند مطالبه کند (ماده ۲۶۳ قانون مدنی) یعنی آنچه که بابت هزینه معامله و امثال آن

داده است جریمه‌ای است، به حساب شخصی که حسن نیت نداشته است و با علم به فضولی بودن بایع نسبت به تنظیم قرارداد و انجام معامله اقدام کرده است.

در مقایسه با پژوهش موجود بیشتر به موضوع عدالت پرداخته شده و هیچگونه اشاره‌ای به انصاف که از موضوعات محوری حقوق موضوعه ایران میباشد نشده و همچنین پژوهش موجود به عرف که از منابع اصلی تفسیر قراردادهاست پرداخته و شرایط و موانع تکمیل و تفسیر قرارداد داد را بیان کرده است.

ه) اهداف پژوهش

ارائه راهکارهایی در جهت تفسیر قوانین در تفسیر قراردادها

و) جنبه نو آوری

تفسیر قوانین در قرارداد طرفین که می‌تواند خود نوعی از جنبه نوین دادرسی را بیان کند.

- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان‌نامه روش توصیفی - تحلیلی است و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و بصورت فیش برداری از کتب و مقالات و پایان‌نامه‌ها و منابع اینترنتی بوده است. روش تحقیق در رشته علوم انسانی بطور عمده توصیفی تحلیلی است با استفاده از کتب و منابع موجود به تفسیر و تحلیل آن پرداخته میشود.

- ساختار پژوهش

سازمان این پژوهش از سه فصل تشکیل گردیده است: فصل اول مربوط به کلیات، تعاریف و مفاهیم می‌باشد که از دو مبحث تشکیل شده و هر مبحث سه الی چهار گفتار که ذیل هر گفتار نیز بند‌هایی آورده شده است. فصل دوم راجع به شرایط تکمیل قرارداد بوده و شرایط اساسی و فرعی و همچنین شرایطی که مانع تکمیل قرارداد می‌گردد بحث می‌شود. این فصل هم از دو مبحث تشکیل شده و هر مبحث سه گفتار که ذیل هر کدام چندین بند آمده است. نهایتاً فصل سوم در خصوص بررسی نقش انصاف و عدالت در قرارداد می‌باشد. دارای دو مبحث است که با گفتارهای بیان شده ذیل آنها بیشتر در صدد تبیین موضوعات مربوطه میباشد.

فصل اوّل :

کلیّات

تفسیر قرارداد به عنوان یکی از موضوعات مهم حقوق قراردادها در شعبه حقوق خصوصی، در نظام های حقوقی مختلف همواره اهمیت خاصی دارد. اهمیت این موضوع در زمینه اجرای تعهدات قراردادی، بر همگان آشکار است. با تحقیق در نظام های حقوقی همانند انگلستان و فرانسه، مشخص می شود که نظام تقنینی و قضائی همواره در جهت وضع و تکمیل قوانین مربوط به تفسیر قرارداد گام های جدیدی برداشته و از موانع عملی اجرای قراردادها در روابط خصوصی اشخاص کاسته است. بررسی این موضوع در حقوق ایران و نگرش به قوانین، به خصوص قوانین مدنی، بیان کننده آن است که بحث مربوط به تفسیر قرارداد از منظر واضعان دور مانده و صرفاً به ذکر مصادیقی پراکنده در ضمن بحث در مورد متون قراردادی بسنده شده است. در این نوشتار، سعی بر آن است که با تبیین موضوع و تطبیق قواعد و اصول تفسیری نظام های حقوقی با مصادیق پراکنده در متون قانونی، فصلی منسجم و منضبط در باب تفسیر قراردادها تنظیم گردد تا علاوه بر رفع خلأ موجود در این زمینه، با رفع ابهام از قراردادها به اجرای تعهدات ناشی از آن نیز کمکی شده باشد. (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۱۹۵)

۱-۱ : مفهوم عقد و قرارداد و تفسیر قرارداد

قرارداد یا عقد به توافق دست کم دو اراده ضروری در جهت ایجاد یک اثر حقوقی را گویند. به عبارت ساده تر به منظور به وجود آمدن یک اثر حقوقی همچون خرید (بیع)، اجاره و نظایر آن، به تلاقی و تراضی ضروری، دست کم، دو اراده، نیاز است و در صورت تحقق تراضی، عقد محقق می گردد. با این تعریف ماهیاتی چون وصیت تملیکی، وکالت، هبه و دیگر ماهیاتی که قبول قابل در آن قبول ضروری یا قبول عقدی نیست، از تعریف و شمول عقد خارج می شوند.

ماده ۱۸۳ قانون مدنی عقد را چنین تعریف نموده است: "عقد عبارت از اینست که دو یا چند نفر در مقابل دو یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشد" بر این تعریف ایراداتی شده است. از جمله اینکه این تعریف عقود تملیکی را به واسطه حصر عقود به تعهد طرفین در نص ماده، دربر نمی گیرد. این ایراد از سوی بزرگان علم حقوق ایران اینگونه پاسخ داده شده است: اگرچه متن این ماده از قانون فرانسه مأخوذ است، اما نویسندگان قانون مدنی ایران با نظر به فقه این ماده را تغییر داده اند. فلذا چون در فقه عهد در معنی عقد نیز به کار می رود، این ماده همه عقود را در بر می گیرد. ایراد دیگر این ماده قانونی استفاده از

کلمه، نفر است، در حالی که بهتر بود از کلمه شخص استفاده می‌شد تا اشخاص حقوقی را نیز شامل می‌شد. (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۲۵۳)

جمع عقد، عقود است و در مقابل عقد، ایفای قرار دارد، که ماهیت حقوقی را گویند که با یک اراده ایجاد یا ساقط می‌شوند. همچون طلاق که تنها با اراده مرد واقع می‌شود.

عقد به اعتبارات مختلف، تقسیم‌بندی‌های متفاوتی یافته‌است. از جمله تقسیم عقود به اعتبار موضوع آن، به مالی و غیر مالی و یا تملیکی و عهده.

۱-۱-۱: قرار داد و انواع آن

در دنیای امروز توافق و قرارداد شاکله اصلی زندگی اجتماعی را تشکیل می‌دهد و جز لاینفک آن به حساب می‌آید. تمامی انسانها در هر جایگاهی که قرار دارند، هم تعهداتی را می‌پذیرند و هم تعهداتی را می‌دهند. در این میان قرار دادهای حقوقی هم در واقع تعهداتی هستند که میان دو طرف قرار داد منتقل می‌شوند با این تفاوت که در قالب خاص و ویژه‌ای در می‌آید و این امر آن را از سایر توافقات روزمره متمایز می‌کند.

۱-۱-۱-۱: مفهوم عقد و انواع آن

عقد یا قرارداد عملی حقوقی است که به توافق صورت می‌گیرد. نمایندگان دو نفع متضاد برای رسیدن به هدفی خاص برای خود بر سر یک راه مشترک برای رسیدن به این هدف با هم به توافق می‌رسند همین توافق اراده‌ها را عقد یا قرارداد می‌گویند. بنابراین برای یک عقد دو اراده لازم است که به قصد مشترک برسند و همچنین دو شرط لازم است. اول اینکه اراده‌ها انشایی باشد یعنی دارای اثر باشد به عنوان مثال: در بیع، اراده حسن بر تملیک مزرعه را با بهایی مشخص انشا می‌شود و اراده حسین هم خرید مزرعه را با همان بها انشا کند. و اثر این اراده تملیک مزرعه در قبال ثمن می‌باشد. به عبارتی یک اثر حقوقی مثل مالکیت، زوجیت و... داشته باشد و فقط خبر دادن یا شوق از چیزی نباشد. شرط دوم اینکه دو اثر دلخواه ناشی از دو انشا باشد پس اگر یکی از دو طرف به تنهایی بتواند حقی را به استقلال ایجاد کند عمل حقوقی عقد نیست. (لنگرودی، ۲۸۶۱۳۸۴)

(ماده ۱۸۳ قانون مدنی) عقد را این چنین تعریف می‌کند: "عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد به امری نمایند و مورد قبول آنها باشد." تعهد در

این ماده را نباید به معنای مرسوم کنونی که اثر عقد است به شمار آورد بلکه منظور از تعهد در این ماده تراضی آمیخته با التزام و پای بندی است.

۱-۱-۱-۱-۱ عقد معین (با نام)

گروهی از قراردادها هستند که در قانون مدنی نام خاص دارند. مثل: بیع، اجاره، رهن، قرض، صلح.

قانونگذار شرایط و آثار آن ها را ، نحوه تشکیل، انحلال و فسخ ارادی و انحلال قهری عقد را معین کرده است. بنابراین در عقود معین ضرورتی ندارد که تمام حقوق و تکالیف در قرارداد ذکر شود. همین که سکوت کند ، یعنی تمام آثار و شرایطی را که قانون مدنی برای آن عقد معین کرده پذیرفته است. زیرا قانونگذار ، این حقوق و تکالیف را در قانون مشخص کرده و آنچه لازم بوده پیش بینی کرده. این قواعد به صورت تکمیلی یا امری در قانون پیش بینی شده اند. همین که دو طرف قرارداد در خصوص ارکان اساسی عقد توافق کنند کفایت میکند. علاوه بر آن چیزی را که در مورد عقد در عرف پیش بینی شده، پذیرفته اند مگر اینکه خلاف آن شرط شود. اما خلاف قواعد امری هیچ شرطی پذیرفته نمی شود. (ماده ۲۰ قانون مدنی). (کاتوزیان، ۱۳۸۹: ۲۶۶)

عقد معین ، عقدی است که در قانون دارای عنوان معین بوده و قانونگذار شرایط خاص تحقق آن را بیان کرده باشد همانند عقد بیع که قانون مدنی طی مواد ۳۳۸ الی ۳۹۵ شرایط اختصاصی آن را تعیین نموده و یا عقد اجاره که قانونگذار علاوه بر قانون مدنی بموجب قوانین خاص و از جمله قانون مصوب ۱۳۷۶ شرایط خاص تحقق آن را بیان نموده است.

۱-۱-۱-۱-۲ عقد نامعین

در تعریف عقد به موجب اصلی ، که در (ماده ۱۰ قانون مدنی) پذیرفته شده است ، اشخاص الزامی ندارند که معاملات خود را به صورت های معینی که در قوانین پیش بینی شده است درآورند .

قراردادهای خصوصی به هر شکل و صورتی که بسته شود تابع قواعد کلی عقود و معاملات است و از این حیث امتیازی بین عقود معین و سایر قراردادها وجود ندارد . پس در تعریف عقود نامعین می توان گفت : " عقود نامعین عقود هستند که در قالب هیچ یک از عقود معینه

در نمی آیند و طرفین عقد باید مورد و مقتضی و همچنین شروطی را که در نظر دارند در ضمن عقد قرار دهند و دارای نام مخصوصی نمی باشند و آنها را نیز قرارداد می گویند
» (کاتوزیان، ۱۳۸۹: ۲۶۴)

۱-۱-۱-۲: مفهوم قرارداد

مفهوم لغوی قرارداد شامل عقود عهدی، تملیکی و مالی و غیر مالی و معوض و غیر معوض است و نیز شامل موافقت‌هایی است که به منظور منتفی ساختن اثر موجودی محقق می‌شود. در مفهوم لغوی قرارداد هم دلیلی نداریم که مقنن ایران دخل و تصرفی کرده باشد، بنابراین همان مفهوم لغوی حجت است و حجت بودن همین مفهوم لغوی، نقص تعریف مذکور در ماده ۱۸۳ قانون مدنی را جبران می‌کند و نتیجه اینکه می‌توان گفت مفهوم قرارداد از مفهوم عقد مذکور در ماده ۱۸۳ قانون مدنی اعم است ولی مقنن ایران در خارج از ماده ۱۸۳ عموماً هر جا که عقد یا عقود را بدون قرینه بکار برده منظورش مساوی است با مفهوم لغوی قرارداد، لذا عقد و قرارداد به یک معنی هستند. در هر حال قرارداد را می‌توان به توافق قانونی دو یا چند طرف در موضوع معین به قصد ایجاد اثر حقوقی مشترک تعریف کرد. قرارداد یک عمل حقوقی دو جانبه است و آن وقتی واقع می‌شود که طرفین آزادانه با یکدیگر وارد گفت‌وگو شوند و به توافقی برسند.

۱-۱-۱-۲-۱: مبنای تفسیر قرارداد

قانون مدنی درباره شیوه تفسیر قرارداد حکم خاص و روشنی ندارد. همگامی شیوه تفسیر قانون و قرارداد در تاریخ، این فکر را تلقین می‌کند که برای تدوین قواعد کلی تفسیر قرارداد، از احکام مربوط به تفسیر قانون الهام گرفته شود.

مبنای تفسیر قرارداد ماده ۳ قانون آئین دادرسی مدنی و اصل ۱۶۷ قانون اساسی می‌باشد. ماده ۳ قانون آئین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد که: "قضات دادگاهها موظفند موافق قوانین به دعاوی رسیدگی کرده حکم مقتضی صادر و یا فصل خصومت نمایند. در صورتی که قوانین موضوعه کامل یا صریح نبوده و یا متعارض باشند یا اصلاً قانونی در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد، حکم قضیه را صادر نمایند و نمی‌توانند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزند، و الا مستتکف از